

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ

2023 год

Ліст да адзінаццацікласнікаў Беларусі Inbox x

Шаноўны адзінаццацікласнік!

Мяне завуць Даніэль. Я живу далёка ад Беларусі, але хачу пазнаёміцца з тваёй краінай. Прачытаў, што ў Беларусі шмат рэк і азёр, чыстыя лясы і гаі. А яшчэ твая краіна мае багатую і цікавую гісторыю і мову. Я пачаў спецыяльна вывучаць беларускую мову і літаратуру. Некаторыя пытанні для мяне застаюцца складанымі, таму прашу дапамогі. Упэўнены, што ты зможаш гэта зрабіць!

--

З павагай,
Даніэль

Сёння мы разам з вамі зробім падарожжа ў свет беларускай мовы і літаратуры разам з Даніэлем, пазнаёміўшы яго з некаторымі асаблівасцямі беларускай мовы і гранямі беларускага мастацкага слова.

БЛАНК ЗАДАННЯЎ

11 клас

Варыянт 1

Заданне 1. Першы наш прыпынак – краіна Лексікалогія. Тут шмат розных “жыхароў”, сярод іх ёсць амаформы – гэта розныя па значэнні словы, якія супадаюць у пэўнай граматычнай форме. Часта гэта словы розных часцін мовы (вусны адказ – прыгожыя вусны), радзей – адной (лячу ў самалёце – лячу дзяцей). Дапамажыце Марку размежаваць наступныя словы (словаформы), праілюстраваўшы іх магчымыя значэнні адпаведным кантэкстам. Назавіце часціну мовы, да якой яны адносяцца, і зрабіце іх графічны падзел на марфемы.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Разрыў – разрыў; дам – дам; калі – калі; акуні – акуні.

Заданне 2. У Фразеаландыі, як і ў іншых экзатычных краінах, звычайныя рэчы (словы) часта паўстаюць перад намі ў вельмі нечаканых і непрадказальных праявах і незвычайна паводзяць сябе, бо вельмі цесна звязаны з жывой народнай традыцыяй, з невычэрпнай людскай фантазіяй.

Паспрабуйце зарыентавацца “на мясцовасці” і вызначыце:

А) Які кампанент прапушчаны ў кожным з прыведзеных фразеалагізмаў, выбраўшы яго з пяці прапанаваных у трэцім слупку. Насупраць абранага кампанента пастаўце ў чацвёртым слупку знак “+”.

Б) Які з прапушчаных кампанентаў у спалучэнні з кампанентам *языком* дае фразеалагізм, што **не ўступае** ў сінанімічныя адносіны з фразеалагізмамі, якія ўтвараюцца з удзелам усіх астатніх кампанентаў. Насупраць абранага кампанента пастаўце ў чацвёртым слупку знак “-”.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Заданне 3. Кожны дасведчаны турыст ведае, што любая вандроўка павінна быць дакладна спланавана і падчас яе трэба строга прытрымлівацца правіл, інакш можна сутыкнуцца з небяспечнымі наступствамі. Але шмат каго прываблівае і непрадказальнасць у вандроўках, магчымасць час ад часу прымаць рашэнні, звязаныя з выбарам таго ці іншага варыянта маршруту.

Гэтаксама і з мовай. З аднаго боку, яна заснавана на дакладных правілах, якія трэба строга выконваць. А з другога – у адных і тых жа выпадках мова часам дазваляе зрабіць выбар у адпаведнасці з нашымі прыхільнасцямі, адчуваннем гармоніі маўлення.

Напрыклад, некаторыя назоўнікі ў тым ці іншым склоне і ліку могуць ужывацца не з адным, а з двума канчаткамі як варыянтнымі, якія дапускаюцца нормай літаратурнай мовы.

Адчуйце сябе падарожнікам па мове і знайдзіце такія словы ў прыведзенай табліцы. Запішыце дапушчальныя іх граматычныя формы для адпаведных склону і ліку. Насупраць астатніх слоў пастаўце прочырк.

Прыклад:

Склон і лік	Слова	Граматычныя формы
Творны, множны	<i>Вока</i>	<i>вачамі / вачыма</i>
Родны, множны	<i>Стол</i>	–

Максімальная колькасць балаў – 6.

Заданне 4. Кожнай часціне мовы ўласцівы свой набор граматычных і лексіка-граматычных катэгорый, прычым гэтым наборам ахопліваецца абсалютная большасць слоў пэўнай часціны мовы. Усё гэта значна ўскладняе засваенне любой мовы як замежнай.

Дапамажыце Даніэлю зарыентавацца ў Граматыцы. Даніэль дапусціў некаторыя памылкі як у вызначэнні часцінамоўнай прыналежнасці вылучаных слоў, так і пры іх лексіка-граматычным і ўласна граматычным апісанні. Выпраўце, дзе гэта неабходна, памылкі і патлумачце, чаму меркаванне Даніэля было памылковым.

Цікава! Склад часцін мовы ў розных мовах неаднолькавы. Адрозненні тычацца як аб'ёму асобных часцін мовы, так і ўсяго іх набору. Напрыклад, у сучаснай арабскай мове некаторыя мовазнаўцы вылучаюць усяго толькі тры часціны мовы (імя, дзеяслоў, часціцу).

Максімальная колькасць балаў – 6.

Гукі – гэта самыя першыя ўражанні, што глыбока западаюць у пачуцці *немаўляці*¹. Перш чым зразумець слова, дзіця авалодвае мовай гукаў.

Нашы маці *цераз*² вопыт многіх пакаленняў добра ведалі, *што*³ першааснова душэўнага характа чалавека пачынаецца з калыскі, з *той*⁴ самай прастай, геніяльнай у сваёй мудрасці і паэтычнасці песні, якая называецца – калыханка.

Як жа крыўдна, што сучасныя маці *так*⁵ рэдка спяваюць калыханкі сваім дзецям, што многія з іх самі не чулі калыханак, *створаных*⁶ і сагрэтых матчынымі сэрцамі (В. Вітка).

Заданне 5. Падарожнічаць могуць не толькі людзі, але і словы! Многія словы вандруюць з мовы ў мову шмат стагоддзяў, па дарозе змяняючы сваё аблічча і прыходзячы ў новы дом-слоўнік амаль непазнавальнымі.

Прачытайце слоўнікавыя артыкулы з розных слоўнікаў, назавіце тып кожнага слоўніка. Уявіце сабе, што ўсе гэтыя артыкулы змешчаны ў адным слоўніку. Якую агульную лінгвістычную задачу магла б вырашаць такая лексікаграфічная крыніца?

Максімальная колькасць балаў – 5.

Заданне 6. Наступны прыпынак нашага падарожжа – Пунктуацыя. Уявіце, што існуе формула для вылічэння колькасці косак пры аднародных членах сказа:

$$x = n - 1,$$

дзе x – колькасць косак, а n – колькасць аднародных членаў.

Рашыце задачу:

Прапанаваны схемы сказаў з аднароднымі членамі без косак. Для якіх сказаў гэта формула правільная?

Максімальная колькасць балаў – 7.

1. [...○○○ і ○...].

2. [...не толькі ○○○ але і ○...].

3. [...○ і ○○ і ○...].

4. [...і ○ і ○ і ○...].

5. [...○ і ○ і ○ і ○...].

6. [...і ○ і ○ і ○ або ○...].

7. [...○○○ ці ○...].

Заданне 7. Калі вы заўзяты турыст і прыхільнік здаровага ладу жыцця, вам будзе значна прасцей перакласці прапанаваны тэкст на беларускую мову.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Горны турызм адрозніваецца ад других відаў не спосабам перадвядзення, а складанасцю маршрута. У горны турызм уваходзяць элементы альпінізму і скалолазання. Без спецыяльнай падрыхтоўкі ў горы ходзіць ні ў коім выпадку нельга: тут на кожным кроку ты можаш суткнуцца з чым-то нечаканым. Не кожны лёгка переносіць вышыню. А яшчэ ў горах небяспечна сьнежны сонца, небяспечныя лавіны, сьнежныя карнізы. Не менш небяспечны і спелеатурызм, ці пещэрны турызм. Тут патрабуюцца спецыяльная вопратка і абсталяванне, веданне асаблівых спосабаў зніжэння, павышэння, лазання па вузкіх шляхах, асаблівасцей пещэр (*Энцыклапедычны слоўнік юнага спартсмена*).

Заданне 8. Працягваем наша падарожжа. Патлумачце Даніэлю некаторыя літаратурнаўчыя паняцці і падбярэце да гэтых паняццяў прыклады з прапанаваных. У табліцу ўпішыце нумары ўсіх прыкладаў у патрэбныя ячэйкі. Памятайце, што адзін прыклад можа быць ілюстрацыяй да розных паняццяў.

Максімальная колькасць балаў – 6.

<p>1. Даруй мне, час, за слоў прасталінейнасць, На ўяўнай злосці шал не наракай! Не, выгінастай рысцю духу ленасць Мяне не цікавала спадцішка! Я ведаю: і рух жыцця, і тленнасць – Усё ў тваіх упэўненых руках. Ты нас вучыў не прыгінаць каленяў, Калі прыйшлося ў поцемках блукаць. Табе я з дзён маленства падначален, І вось па бурным рэчышчы плыву Да самага канечнага прычалу. Але і там цябе я пазаву Сказаць: хоць нас на вернасць не вянчалі, Я сувязей з табой не разарву!</p> <p style="text-align: right;"><i>Алесь Званак</i></p>	<p>2. Чужой любві я не зайздросчу, Тут са сваёю нелады: Я ў сэрцы ёй даю жылплошчу, Ды ў ім утульна не заўжды.</p> <p>Няўжо мой дар не пажаданы І не прызнаны, сапраўды? Тады бывай, бывай тады! Любоў – не райскія сады, Любоў – не дом падараваны, Любоў – бяздомнік, прапісаны У верным сэрцы назаўжды.</p> <p style="text-align: right;"><i>Аркадзь Куляшоў</i></p>
<p>3. Лепей за ўсё мне на свеце мясціна Тая, дзе я нарадзіўся і ўзрос. Без пад акном і на полі каліна... Ціхае сонца, блакіты нябёс...</p> <p style="text-align: right;"><i>Кастусь Кірэенка</i></p>	<p>4. Шчаслівай дарогі – да кахання. Ад кахання і да кахання. Бо дарога заўсёды, мусіць, пачынаецца ад кахання і вяртаецца зноў жа да кахання.</p> <p style="text-align: right;"><i>Янка Сіпакоў</i></p>
<p>5. Гэта і ў сшытку неба Занатавана зорамі, – Каб чытаў я да скону ў сораме, Што не ведаю нічога без мамы, Што без мамы Я – непісьменны самы!</p> <p style="text-align: right;"><i>Рыгор Барадулін</i></p>	<p>6. Тут, дзе хапае да хлеба і солі І на сталах не канчаецца мёд. Тут, дзе не скончыцца песня ніколі І не ўпадзе на калені народ!</p> <p style="text-align: right;"><i>Яўгенія Янішчыц</i></p>

Заданне 9. Дапамажыце Даніэлю вызначыць праўдзівыя і непраўдзівыя сцверджанні. Насупраць праўдзівых пастаўце знак “+”.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Заданне 10. Сёлета Даніэль збіраецца наведаць Беларусь, каб пабываць у яе культурнай сталіцы гэтага года – слаўным горадзе Слуцку. А яшчэ ён збіраецца наведаць мясціны, звязаныя з жыццём і/або творчасцю свайго любімага беларускага пісьменніка.

Гэта аўтар такіх апавяданняў, як “Літоўскі хутарок”, “Рускі” і інш., у якіх закладзена традыцыя філасофскай, інтэлектуальнай прозы. Ён вядомы як аўтар шэрагу слоўнікаў. Быў правадзейным сябрам Інбелкульта.

У лютым гэтага года адзначалася 130-годдзе з дня нараджэння любімага беларускага пісьменніка Даніэля.

Назавіце гэтага пісьменніка.

Складзіце для Даніэля турыстычны маршрут, які павінен уключаць тры мясціны Беларусі, звязаныя з жыццём і/або творчасцю названага пісьменніка, а таксама ўкажыце, што там трэба абавязкова паглядзець.

Напішыце невялікі рэкламны тэкст экскурсіі, каб вашы аднагодкі захацелі таксама праехаць гэтым маршрутам. Звярніце ўвагу, што тэкст павінен быць адрасным.

Максімальная колькасць балаў – 6.